

Дослідження /

■ **Олександр Барановський**
Oleksandr Baranovskyi

Доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, проректор з наукових досліджень та інноваційної роботи Університету банківської справи Національного банку України
Sc.D. (Economics), Professor, Honored Economist of Ukraine, Vice-Rector on Scientific Researches of the University of Banking of the National Bank of Ukraine

Безпека банківської сфери

Security in the banking area

Визначено значущість безпеки в банківській сфері. Наведено підходи до тлумачення сутності банківської безпеки і безпеки банківської діяльності, інформаційної і кадрової безпеки комерційних банків. Виявлені недоліки наукового забезпечення формування системи фінансової безпеки комерційних банків в Україні.

The article shows the importance of security in the banking area. There are given approaches to interpretation of the essence of the banking security, security of banking activities, and information and human resources security of commercial banks. The author reveals shortcomings of the scientific background of creation of the financial security system of Ukraine's commercial banks.

Ключові слова: безпека в банківській сфері, економічна безпека, інформаційна безпека, кадрова безпека.

Key words: security in the banking area, economic security, information security, human resources security.

Постановка проблеми, винесеної в назву статті саме в такому ракурсі, зумовлена необхідністю розгляду цього багатоаспектного явища в різних площинах:

по-перше, на рівні окремого комерційного банку;

по-друге, – на рівні сукупності комерційних (таких, що мають на меті збільшення ринкової капіталізації/прибутку) банківських інститутів, тобто банківського сектору національної економіки як одного з найбільш значущих соціально-економічних утворень, що функціонує в умовах динамічності суспільних процесів;

по-третє, – на рівні “банку банків” / кредитора останньої інстанції (lender of last resort) – Національного банку України (НБУ);

по-четверте, – вітчизняної дворівневої банківської системи, що складається з банківського сектору і регулятора – НБУ.

При цьому, справедливості заради, слід зазначити, що комплексний підхід до розгляду безпеки в банківській сфері буде неповним без виявлення специфічних особливостей формування її системи на мезорівні не ли-

ше в галузевому, а й в територіальному аспекті, а також на метарівні (риннок банківських послуг економічних і валютних союзів) і мегарівні (світовий ринок банківських послуг).

Вітчизняні науковці виокремлюють *банківське безпекознавство* як комплексну наукову систему знань про теорію і практику діяльності суб’єктів забезпечення безпеки банківської системи шляхом виявлення, запобігання і усунення загроз та небезпек у банківській діяльності. Воно вивчає, узагальнює і пояснює основні її поняття, принципи, цілі, методи, форми, зміст, засоби і закономірності розвитку цієї діяльності [33, с. 5].

Однак у становленні сучасної науки про банківську безпеку, зокрема про особливості організації та функціонування системи захисту банку, забезпечення безпеки нових напрямів банківської діяльності і нових банківських технологій, є певні ускладнення. Останніми роками вчені провели чимало досліджень, що стосуються злочинів проти комерційних банків. Проте більшість праць, як і раніше, адресовано правоохоронним органам, і вони не тор-

каються питань участі в боротьбі зі злочинами самих банків і створення ними адекватних систем безпеки. Ситуація, що склалася, відображає суперечність між реальним станом справ і об’єктивними потребами практики. Широка сфера фактичної діяльності банків щодо забезпечення захисту свого майна й інфраструктури від кримінальних посягань не має достатньо повного наукового і методичного обґрунтування. Особливо помітною є потреба в практичних рекомендаціях стосовно побудови системи безпеки банків, включаючи основи її формування, правового забезпечення, концептуального і робочого проектування, а також управління службою безпеки [11, с. 9–10].

ЗНАЧУЩІСТЬ БЕЗПЕКИ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Значущість підвищеної уваги до проблематики забезпечення безпеки в банківській сфері зумовлена *унікальністю банків, їх особливим місцем і роллю у фінансовій системі*. Так, комерційні банки – найбільш активна і мобільна ланка сфери обігу, це

також високопрофесійні учасники різних сегментів фінансового ринку. Вони не лише формують ринки кредитів, цінних паперів і валютний ринок країни, беруть активну участь у створенні та функціонуванні товарних, фондових і валютних бірж, а й мають необхідну інформацію про фінансовий стан підприємств і організацій, кон'юнктуру фондового, кредитного і валютного ринків [12, с. 38].

У країнах з *банкоорієнтованими (bank-based system, or bank-oriented system)* фінансовими системами (до яких належить і Україна – *О.Б.*) банки відіграють більш значущу роль – завдяки їх унікальності вони часто є локомотивами економічного зростання. Унікальність банків полягає в тому, що вони одночасно є грошово-кредитними інститутами (разом із центральним банком й іншими депозитними інститутами), фінансовими посередниками (разом зі страховими компаніями, пенсійними й інвестиційними фондами) і посередниками ринку цінних паперів (разом із професійними учасниками). Вони також є провідними гравцями на валютних ринках і у сфері міжнародних розрахунків. В основі їх активності лежать традиційні посередницькі, кредитні за своїм змістом операції, що дає підставу розглядати банки саме як особливий вид фінансових посередників (див. таблицю 1).

Таким чином, основою унікальності банків є виконання ними трьох взаємопов'язаних функцій [16]:

1) емісія і забезпечення обігу депозитних платіжних засобів (регулювання обсягу і швидкості обігу грошової маси, а також обслуговування внутрішнього товарного обороту);

2) трансформація заощаджень в інвестиції (забезпечення формування, накопичення і перерозподілу капіталу);

3) конверсія національної валюти і обслуговування міжнародних платежів (забезпечення інтернаціоналізації зв'язків і руху товарів та капіталу).

О.Я.Озерова наголошує, що гло-

бальна фінансова криза змінила розуміння економічної природи банку – нині, крім акумуляції вільних фінансових ресурсів, їх перерозподілу між суб'єктами економіки і отримання максимального прибутку, сучасний банк має зберігати оптимальний запас фінансової стійкості до системних ризиків. Інакше банку в сучасних умовах слід здійснювати контрциклічну політику: накопичувати капітал (буферні резерви і провізії) в періоди економічного зростання і витрачати його в періоди економічного спаду, долаючи таким чином зменшення своєї кредитної й інвестиційної активності в реальному секторі. При цьому банки повинні гарантувати схоронність взятих зобов'язань, зберігати ліміти між наданими кредитами та їх забезпеченням, ліміти в розривах строковості між активами і пасивами, гарантуючи завдяки цьому свою надійність, платоспроможність і довіру перед інвесторами (кредиторами), у тому числі вкладниками [25].

Оскільки банківська система є основним елементом фінансово-кредитної системи, її економічна безпека всебічно впливає на життєдіяльність суспільства загалом. Вона не лише забезпечує механізм безпечного й ефективного міжгалузевого і міжрегіонального перерозподілу грошового капіталу, але також є ключовим елементом розрахункового і платіжного механізмів у країні.

Підвищення економічної безпеки банківської системи необхідне насамперед тому, що банківська діяльність, по-перше, стосується майнових інтересів необмеженої кількості суб'єктів, а, по-друге, внаслідок своєї специфіки спроможна впливати на економічні процеси в країні загалом. Зазначені обставини є цілком аргументованою передумовою для встановлення щодо банків більш жорстких методів правового і економічного регулювання, державного управління з метою забезпечення економічної безпеки порівняно з іншими суб'єктами підприємницької діяльності.

Від стану банківської системи дер-

жави суттєво залежить *стійкість національної валюти, її купівельна спроможність*, що має першочергове значення для державного суверенітету. *Безперервне й ефективне функціонування державних органів і установ, розвиток суверенної держави загалом* також безпосередньо залежать від стану банківської системи країни, її стійкості та надійності. *Без забезпечення необхідного рівня економічної безпеки банківської системи неможливо здійснити державні економічні, соціальні, політико-правові, екологічні й інші програми і проекти.* *Вирішення перелічених завдань можливе лише за умови здійснення ефективного й безпечного державного управління банківською системою* [9, с.25].

У *“Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері”*, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 р. № 569-р, наголошується, що *національна безпека у фінансовій сфері* включає питання *безпеки в бюджетній сфері, у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектору, в податковій сфері, сфері фінансів реального сектору економіки, банківській сфері, сфері валютного ринку та у сферах функціонування фондового ринку та небанківського фінансового сектору* [19].

При цьому функціональна залежність банківської системи від економіки зумовлює її специфіку, котра полягає в тому, що її стан, показники динаміки, а отже, безпека визначаються рівнем і темпами розвитку соціально-економічного потенціалу економіки країни, тобто зовнішнім щодо банківського сектору чинником [9, с. 26].

СУТНІСТЬ БЕЗПЕКИ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Про *безпеку в банківській сфері* здебільшого говорять як про:

- банківську безпеку, безпеку банківської діяльності [33, с. 43];
- економічну безпеку банків і банківської системи [22, с. 291; 18], банківського сектору [3];
- безпеку банків, економічну безпеку діяльності банків [39], безпеку банківського бізнесу [21];
- економічну безпеку банківської діяльності [18];
- економічну безпеку банківського підприємництва [16], економічну безпеку банківської сфери [9, с. 29];

Таблиця 1. Місце і роль банків у фінансовій системі

Статус банку	Види активності
Грошово-кредитний інститут	Є носієм грошово-кредитного суверенітету; бере участь у централізованій емісії і депозитно-кредитній мультиплікації, в передачі імпульсів монетарної політики центрального банку; обслуговує функціонування грошово-платіжного обороту
Елемент банківської системи	Сприяє підтримці безперервності грошово-платіжного обороту: є суб'єктом платіжно-розрахункової системи і валютного ринку; обслуговує національний і міжнародний товарний обороти; бере участь в операціях на ринку міжбанківських і синдикованих кредитів
Фінансовий посередник	Забезпечує стійкість процесу трансформації заощаджень в інвестиції, що є передумовою формування і розподілу сукупного капіталу; забезпечує інвесторів і зберігачів, а також інших посередників ліквідними коштами; підтримує ліквідність фінансових ринків

Джерело: [16].

– банківську безпеку (безпеку в банківській сфері, безпеку кредитної організації) [28];

– регіональну банківську безпеку [30, с. 7];

– банківську безпеку держави [31];

– безпеку банківської системи [35];

– безпечний розвиток банківської системи [23];

– безпеку в сфері кредитно-банківської системи [36, с. 111];

– фінансову безпеку банків [6; 8];

– фінансову безпеку банківської системи [6; 30];

– безпеку іпотеки [10];

– безпеку життєдіяльності працівників банківської сфери [27].

В економічній та правовій літературі щодо банківської системи розглядається кілька різновидів безпеки: **банківської безпеки** як такої, **безпеки банківської діяльності** тощо, які зустрічаються здебільшого в *практичному*, а не *теоретичному* обігу. З урахуванням об'єкта і предмета дослідження насамперед з'ясовується *феномен безпеки банківської системи*, оскільки в першому випадку поняття банківської безпеки може сприйматись у надто вузькому розумінні – лише щодо одного банку чи групи банків. А безпека банківської діяльності охоплює переважно її функціональну складову – і здебільшого може стосуватися окремих банків [33, с. 43].

Як вважає В.Шурпаков, **банківська безпека є одним з основних елементів банківського менеджменту, а тому має включати організацію заходів із запобігання можливим загрозам діяльності банку** [37]. **Від ефективності організації банківської безпеки залежать практично всі сторони і напрями банківської діяльності. Банківська безпека має багатофункціональний і комплексний характер.**

Під банківською безпекою розуміється організація заходів із запобігання можливим загрозам діяльності банку. Розмір цих загроз, тобто наслідки їх реалізації, часто завчасно математично не визначені.

О.А.Кириченко і Т.В.Сусуловська зазначають, що, узагальнюючи відомі наукові підходи до *безпеки банківського бізнесу*, можливо дійти висновку, що **банківська безпека складається з безпеки технологічно вивірених і організаційно побудованих систем контролю і аналізу банківських операцій** [17].

Виокремлюються в економічній літературі і такі дві важливі сфери банківської безпеки, як безпека банківської інформації і безпека банку

як такого, тобто особиста безпека співробітників і його матеріальних і фінансових активів [5, с. 151].

В.І.Соловійов використовує термін **“банківська безпека держави”** як *такий стан діяльності банківської системи країни, за якого забезпечується: стабільне кредитування реального сектору економіки, висока доступність та ефективно використання кредитних ресурсів банківських установ, незалежність банківського капіталу від учасників-нерезидентів* [31, с. 80].

А.Р.Алавердов виокремлює три основних компоненти **безпеки сучасної кредитно-фінансової організації** [1, с. 6]:

– **інформаційна безпека банку**, що передбачає його захищеність від будь-яких загроз розголошення чи втрати інформації, яка має комерційну чи іншу цінність;

– **безпека персоналу банку**, що передбачає його захищеність від будь-яких загроз персоналу, насамперед, висококваліфікованій його частині;

– **майнова безпека банку**, що передбачає його захищеність від будь-яких загроз грошовим коштам, цінним паперам, товарно-матеріальним цінностям й іншим елементам активів.

В.Аленін наголошує, що найважливішим аспектом *банківської безпеки є економічний*, оскільки він виражає наріжні інтереси людей, господарюючих суб'єктів, суспільства і держави, саме тому багато в чому визначає характер і напрями їх дій, а всі інші аспекти безпеки мають у ньому непряме відображення [2, с. 21]. При цьому аналіз змісту економічної безпеки банківської системи як наукової категорії передбачає з'ясування принаймні її об'єкта, суб'єкта і взаємозв'язків між ними.

Слід відокремлювати *економічну безпеку банківської діяльності* у вузькому (на рівні конкретного банку) і в широкому сенсі (на рівні банківської системи загалом на загальнонаціональному і регіональному рівнях, а також різних сегментів банківської діяльності). Причому *економічна безпека комерційного банку* не може бути цілком забезпечена без гарантування *економічної безпеки на рівні банківської системи* загалом. Тому діяльність комерційних банків у сфері забезпечення економічної безпеки на мікрорівні повинна бути взаємопов'язана з комплексом відповідних заходів на макрорівні.

На *макрорівні* центробанк здійснює *контроль за діяльністю банків* за такими напрямками:

– банківське регулювання (встановлення ставки рефінансування і норми обов'язкових резервів, курсова політика, контроль за рівнем процентних ставок, установлюваних комерційними банками);

– реєстрація і ліцензування банківської діяльності;

– організація контролю і аудиту звітності банків, перевірок відповідності банківських операцій податковому законодавству тощо;

– створення і розвитку системи страхування вкладів населення;

– організація моніторингу діяльності банків, контроль виконання встановлених нормативів банківської діяльності;

– створення системи бюро кредитних історій і централізованої системи інформаційної підтримки їх діяльності;

– сприяння організації і впровадженню автоматизованих інформаційних систем.

Перераховані заходи має доповнювати і супроводжувати законо- і нормотворча діяльність з внесення пропозицій і доповнень до законодавства та випуску інструкцій, положень й інших нормативних актів, що регламентують діяльність банківської системи.

На *мікрорівні* банки вживають ряд заходів із запобігання правопорушенням та боротьби з криміналом і махінаціями. Слід акцентувати увагу на *організації охоронних заходів, розробці внутрішніх нормативів, установі різних систем захисту від розкрадань інформації та злому платіжно-розрахункових систем, створення та розвитку служб внутрішнього контролю, до компетенції яких належить перевірка бізнес-процесів, забезпечення власної безпеки*.

При дослідженні аспектів, пов'язаних із забезпеченням **безпеки банківської діяльності**, необхідно пам'ятати, що вона є *складним і багаторівневим поняттям, що охоплює макрота мікрорівень, і пов'язана не лише з економічними, а й з правовими аспектами*.

У працях, присвячених проблемі забезпечення безпеки банківської діяльності, вона розглядається з таких принципових позицій:

1) **забезпечення банківської безпеки шляхом припинення протиправних дій і криміналу** (шахрайства, злому електронних систем, крадіжки грошей і документів, розбоєм тощо);

2) **аналіз ризиків банківських опе-**

рацій (активних, пасивних, кредитних, із цінними паперами, на міжбанківському ринку тощо) і шляхи їх зменшення (ризик-менеджмент);

3) **дотримання розробленої центрально-банком системи нормативів**, на підставі якої здійснюється моніторинг поточної діяльності банків, а також рекомендацій щодо стійкості відповідно до вимог Базеля II;

4) **забезпечення безпеки банківської сфери в макроекономічному середовищі з позицій визначення рівня загроз за допомогою системи індикаторів і їх порогових значень**, що відображають її рівень та дають змогу сформулювати рекомендації щодо подальшого розвитку і управління банківською системою чи окремими групами банків.

Усі перераховані підходи і проблеми банківської діяльності на мікро- і макrorівні взаємозалежні. Стан і особливості проблем, іманентно властивих конкретному банку і банківській системі країни, пов'язані зі структурою її економіки, особливостями розвитку, рівнем економічної і правової культури тощо. Країна, що досягнула вищого рівня економічного розвитку, має диверсифіковані потреби, більш чіткі й налагоджені механізми господарювання і, як правило, розвинутіші й потужніші фінансові структури та інститути. **Тому природа й особливості ризиків і проблем фінансово-банківських систем розвинутих, таких, що розвиваються, і транзитивних економік різні** [18].

Досягнення мети **дотримання безпеки банківської діяльності** забезпечується шляхом розв'язання таких основних завдань:

- профілактика та запобігання правопорушень і злочинних посягань на власність, персонал та імідж банку;
- своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз банку, вжиття заходів щодо їх нейтралізації;
- оперативне виявлення змін і негативних тенденцій у ключових сферах діяльності, прояв інтересів та інформаційної уваги до банку, своєчасне реагування на зміни;
- виявлення та формування умов, сприятливих для реалізації банком своїх інтересів;
- виховання та навчання персоналу банку з питань безпеки;
- послаблення шкідливих наслідків від акцій конкурентів або злочинців з підриву безпеки банку;
- збереження й ефективне використання фінансових, матеріальних

та інформаційних ресурсів банку.

М.Зубок [14, с. 7] трактує *безпеку банківської діяльності* як такий стан стійкої життєдіяльності, за якого забезпечується реалізація мети банку та основних його інтересів, захист від внутрішніх і зовнішніх дестабілюючих чинників незалежно від умов функціонування; на думку вченого, це також властивість своєчасно й адекватно реагувати на всі негативні прояви внутрішнього і зовнішнього середовища банку; спроможність протистояти різним посяганням на власність, діяльність та імідж банку, створювати ефективний захист від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Як *критерій ефективності безпеки банківської діяльності розглядається стабільність фінансового й економічного розвитку банку*. При цьому *метою дотримання безпеки банківської діяльності визнається насамперед виключення можливості заповдіння банку збитків або упущення вигоди, а також забезпечення ефективної діяльності банку та якісної реалізації ним операцій і угод*. А серед завдань *безпеки банківської діяльності* виокремлено [14, с. 8]:

- захист законних інтересів банку і його працівників;
- профілактику та запобігання проявам правопорушень і злочинних посягань на власність і персонал банку;
- своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз банку, проведення заходів щодо їх нейтралізації;
- оперативне реагування елементів структури банку на загрози, що виникають, та негативні тенденції розвитку зовнішньої і внутрішньої ситуації;
- виявлення внутрішніх і зовнішніх причин і умов, які можуть сприяти заповдінню банку, його працівникам, клієнтам і акціонерам матеріальної та іншої шкоди, перешкоджати їх нормальній діяльності;
- виявлення та формування причин і умов, сприятливих для реалізації банком своїх основних інтересів;
- виховання та навчання персоналу з питань безпеки;
- послаблення шкідливих наслідків від акцій конкурентів або злочинців, спрямованих на підрив безпеки банку;
- збереження й ефективне використання фінансових, матеріальних та інформаційних ресурсів банку.

Безпека банківської діяльності визначається як *одна з функцій діяльності центрального банку*. Так, зокрема, Банків-

ським кодексом Республіки Білорусь визначено, що однією з цілей діяльності Національного банку цієї держави є розвиток і зміцнення банківської системи, а однією з найважливіших функцій центрального банку – здійснення регулювання діяльності банків і небанківських кредитно-фінансових організацій з метою їх *безпечної* та ліквідної діяльності та здійснення нагляду за нею.

М.Зубок [14, с. 10] розрізняє такі види *безпеки банківської діяльності: особисту, колективну, економічну та інформаційну*. При цьому:

– **особиста безпека** – це забезпечення ритмічної роботи, вільного пересування і відпочинку кожного працівника банку. Досягається виконанням усіма працівниками застережних заходів, передбачених умовами та правилами роботи і нормами особистої поведінки, проведенням спеціальних охоронних заходів, вивченням і дотриманням кожним працівником правил поведінки в екстремальних умовах;

– **колективна безпека** – забезпечення планового й ефективного ритму роботи підрозділів банку. Досягається створенням доброзичливих, сприятливих умов у колективах, дотриманням принципів справедливості, правильними підходами до стимулювання праці, постійним вивченням психологічного стану колективів банку, своєчасним виявленням напруженості у взаєминах працівників, клієнтів і акціонерів банку, запобіганням конфліктним ситуаціям і швидким вирішенням їх, виконанням режимних та охоронних заходів;

– **економічна безпека** – забезпечення умов для ефективного проведення банком операцій і здійснення угод, зберігання і раціонального використання кредитних та фінансових ресурсів банку, надійного зберігання і транспортування готівки та цінностей, правильної експлуатації техніки й обладнання установ банку. Досягається виваженою політикою керівництва банку в усіх сферах банківської діяльності, яка забезпечує виправданий рівень допустимого ризику та ефективне вкладення коштів; розширений аналіз інформації та врахування особливостей ситуації у регіонах, країні та за її межами, прогнозування динаміки її розвитку; наявність інформації про внутрішнє та зовнішнє середовище діяльності банку, ділову, фінансову і виробничу активність клієнтів; створенням ефективного комплексу заходів захисту електрон-

ної системи платежів банку і запобіганням впливу коштів шляхом фальсифікації фінансових документів; наявністю таких, що відповідають встановленим вимогам, місць зберігання готівки, цінностей, технічних засобів, транспорту та обладнання установ банку, вмілою їх експлуатацією, грамотною організацією виконання режимно-охоронних заходів; забезпеченням ошадливого ставлення до майна банку, суворі і неминучої відповідальності за посягання на матеріальні засоби та за їх псування, ефективним плануванням і дотриманням правил пожежної безпеки;

– **інформаційна безпека** – формування інформаційних ресурсів банку та організація гарантованого їх захисту. Досягається створенням у банку системи збору та обробки інформації, проведенням відповідних заходів щодо її зберігання та розподілу, визначенням категорій і статусу банківської інформації, порядку і правил доступу до неї, дотриманням усіма працівниками, клієнтами та акціонерами банку норм і правил роботи з банківською інформацією, своєчасним виявленням спроб і можливих каналів витоку інформації та їх перекриванням.

Серед *об'єктів захисту* науковець виокремлює [15, с. 13]: *фінансові ресурси, персонал банку, матеріальні засоби, інформаційні ресурси з обмеженим доступом.*

Водночас дослідження й публікації вітчизняних і зарубіжних науковців щодо проблем *безпеки банківської діяльності* присвячені здебільшого організаційним, технічним і правовим аспектам безпеки. Відсутність чіткої класифікації компонентів банківської безпеки розмиває її сутність і тягне за собою абстрактні міркування про механізми її забезпечення. Ситуація, що склалася в науковому забезпеченні формування системи фінансової безпеки комерційних банків в Україні, свідчить про прорахунки концептуального характеру. Банківська сфера, що реально є цілісним явищем, не має адекватного теоретичного і методологічного системного відображення. Немає й повноцінної методологічної бази і для вирішення окремих завдань захисту банківських установ. Бракує досліджень, присвячених з'ясуванню базових понять. Так, досі недостатньо досліджені поняття “безпеки банку” (“безпеки банківської діяльності”, “банківська безпека”), “економічна безпека банку” та “фі-

нансова безпека комерційного банку”, “безпека банківської групи”, “безпека банківського сектору національної економіки”, “безпека центрального банку”, “безпека банківської системи”, також немає науково обгрунтованої концепції та механізмів забезпечення фінансової безпеки банківської діяльності, системних описів видів і змісту загроз фінансовій безпеці банківських інститутів, банківського сектору і банківської системи, бракує ґрунтовної характеристики фінансових регуляторів безпеки та стабільності функціонування банківської системи.

Проведене ж автором дослідження фінансової безпеки банківської системи довело безперспективність епізодичної і кон'юнктурно зорієнтованої уваги до фінансової безпеки, виявило об'єктивну потребу в розробці концепції її формування і реалізації в системі економічних перетворень сучасної України для забезпечення стійкого і динамічного розвитку економіки країни. **Отже, від чіткого визначення сутності фінансової безпеки комерційного банку, банківського сектору, центрального банку і банківської системи загалом залежить визначення і класифікація загроз, формування системи забезпечення їх фінансової безпеки, з'ясування місця і ролі різних суб'єктів у цій системі, обґрунтоване формулювання їх завдань і функцій.**

Деякі дослідники ототожнюють поняття “банківська безпека” і “безпека банку”, визначаючи їх як сукупність зовнішніх і внутрішніх умов банківської діяльності, за яких потенційно небезпечні для банківської системи (окремого банку) дії чи обставини – попереджені, припинені або зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати збитків установленому порядку банківської діяльності (функціонуванню банку, збереженню і відтворенню майна й інфраструктури банківської системи чи окремого банку) і перешкодити досягненню банком статутних цілей [11, с. 16–17]. Інші ж зазначають, що висвітлення питання про банківську безпеку в спеціальній літературі має дві особливості:

– по-перше, *досліджуються різні аспекти грошово-кредитної політики країни з позиції забезпечення її безпеки, тобто аналіз цієї проблеми проводиться на макрорівні;*

– по-друге, *розглядається безпека банку як окремо взятої кредитної установи, інакше кажучи, проблема в*

цьому випадку вивчається на мікрорівні [2, с. 20].

Серед проблем захисту банківської діяльності від загроз зовнішнього та внутрішнього характеру дедалі більшої актуальності набуває **необхідність забезпечення охорони фінансових ресурсів, захист інформації, майна й персоналу комерційного банку, створення дієвих механізмів фінансового захисту банківської системи** [4]. Для комерційних банків особливо значущими є такі умови ефективної та безпечної діяльності, як **забезпечення повернення кредитів, підвищення прибутковості, підтримання ліквідності, зниження банківських ризиків, гарантування депозитів.**

ІНФОРМАЦІЙНА І КАДРОВА БЕЗПЕКА БАНКІВ

Як зазначав відомий швейцарський банкір Х.-У.Деріг, “краща і продумана інформація скорочує число проблем і дає змогу приймати рішення для клієнтів і банку. Краща і стандартизована інформація про клієнтів – засіб обмеження ризику і складова частина сучасного управління ризиком. Краща та реалізована інформація сприяє проведенню надійної інтерпретації й – у поєднанні з інтуїцією і досвідом – надійнішому прогнозуванню майбутнього в нестабільних умовах. Краща і спеціалізована інформація – вирішальна додаткова перевага для клієнтів, особливо якщо вона має власну стратегічну цінність”.

Інформаційна безпека є найважливішою умовою надійності, стійкості, конкурентоспроможності комерційного банку. Проте на сьогодні відсутнє однозначне трактування поняття “інформаційна безпека”. Так, в Законі Республіки Казахстан “Про національну безпеку Республіки Казахстан” зазначається, що інформаційна безпека – стан захищеності державних інформаційних ресурсів, а також прав особистості й інтересів суспільства в інформаційній сфері.

Під інформаційною безпекою загалом часто розуміють:

1) комплекс організаційно-технічних заходів, що забезпечують цілісність даних і конфіденційність інформації в поєднанні з її доступністю для всіх авторизованих користувачів;

2) показник, що відображає статус захищеності інформаційної системи. Окремі сфери діяльності (системи державного управління, банки, ін-

формаційні мережі тощо) потребують спеціальних заходів забезпечення інформаційної безпеки і регламентують особливі вимоги до надійності функціонування відповідно до характеру і важливості вирішуваних завдань. Ці вимоги досягаються шляхом реалізації комплексу заходів і засобів захисту, що базуються на внутрішньофірмовій політиці безпеки й аналізі ризиків, можливих для певної компанії в конкретний період часу [29].

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА – ЦЕ СИСТЕМНИЙ ПРОЦЕС, ТОМУ НИМ НЕОБХІДНО УПРАВЛЯТИ

Під інформаційною безпекою в банківській сфері розуміють систему заходів захисту банку від витіку конфіденційної інформації, насамперед про клієнтів. Ця мета досягається за рахунок забезпечення пріоритетів безпеки: доступності; цілісності; конфіденційності. Інструментарій включає технічні роботи, процеси управління персоналом, організаційну й адміністративну підтримку, регулярну оцінку ризиків.

Під безпекою банківської електронної системи необхідно розуміти таку її властивість, яка виражається в спроможності протидіяти спробам завдання збитків власникам і користувачам системи при різних впливах на неї (навмисних і ненавмисних), що її збурюють. Природа впливу може бути різною: спроби проникнення зловмисника, помилки персоналу, стихійні лиха (буревій, пожежа), вихід з ладу окремих ресурсів.

Під безпекою автоматизованих систем обробки інформації банку (АСОІБ) необхідно розуміти таку їх властивість, що полягає у спроможності протидіяти спробам завдання збитків власникам і користувачам системи при різних (навмисних і ненавмисних) діях. Тобто захищеність від випадкового чи навмисного втручання в процес функціонування цієї системи, а також від спроб розкрадання чи руйнування її компонентів. Безпека АСОІБ забезпечується шляхом гарантування конфіденційності оброблюваної нею інформації, а також цілісності й доступності компонентів і ресурсів системи [33, с. 341].

Конфіденційність інформації АСОІБ – це властивість інформації бути відомою тільки допущеним і перевіреним суб'єктам системи (користувачам, програмам, процесам тощо). Для інших суб'єктів системи ця інформа-

ція недоступна. Цілісність компонента (ресурсу) системи – властивість компонента (ресурсу) бути незмінним (у семантичному змісті) при функціонуванні системи.

Доступність компонента (ресурсу) системи – його властивість бути доступним для використання авторизованими суб'єктами системи в будь-який час [34, с. 57].

Розрізняють зовнішню і внутрішню безпеку АСОІБ [13, с. 182]. Зовнішня безпека включає захист АСОІБ від стихійних лих (пожежа, повінь тощо) і від проникнення зловмисників ззовні з метою розкрадання, отримання доступу до носіїв чи інформації, виводу системи з ладу. Предметом внутрішньої безпеки є забезпечення надійної роботи системи, цілісності її програм і даних. Усі зусилля із забезпечення внутрішньої безпеки АСОІБ фокусуються на створенні надійних та зручних механізмів регламентації діяльності всіх її користувачів і обслуговуючого персоналу.

Безпека банківської електронної системи – це не тільки захист від крадіжок. Наприклад, відмова від обслуговування клієнта або несвоєчасне надання клієнту важливої інформації, що зберігається в системі, з причини непрацездатності її є за своїми наслідками рівноцінними втраті інформації. Отже, під час створення власних електронних систем безпеки банку необхідно значну увагу приділяти безпеці їх функціонування [7, с. 9–10, 12].

Особливості комп'ютерних злочинів у банківській сфері такі:

1) Більшість комп'ютерних злочинів є дрібними. Середній збиток від них становить 10 000–5 000 доларів США [24, с. 144];

2) Комп'ютерні злочини, як правило, потребують великої кількості банківських операцій (до кількох сотень), але не завжди високотехнологічні;

3) Багато шахраїв пояснюють свої дії тим, що вони начебто беруть позику в банку з наступним поверненням.

Оцінки збитків від злочинів, що пов'язані з втручанням у діяльність банківських електронних систем, вельми різняться – від 150 млн. доларів США до 40 млрд. доларів США щороку, причому зберігається стійка тенденція до зростання обсягів таких збитків [7, с. 11].

У цьому ж контексті доцільно вести мову про безпеку промислової та комерційної інтелектуальної власності банківської установи. До сфери промислової інтелектуальної власності

банку можуть бути віднесені розробки методів захисту фінансових операцій, електронні схеми пристроїв захисту інформаційних систем і комп'ютерної техніки, програмне забезпечення електронно-обчислювальної техніки, технологія банківських операцій.

Комерційну інтелектуальну власність становить інформація банку про стратегію і тактику отримання прибутку, методологію банківського виробництва, знання і навички працівників банку у сфері банківського бізнесу. Її предметом можуть бути властиві цьому банку або працівнику особливості, індивідуальні деталі комерційної діяльності чи діяльності з виконання своїх обов'язків (ділові зв'язки, відомості про клієнтів, плани щодо отримання прибутку, методики встановлення величини відсоткових ставок тощо). Комерційну інтелектуальну власність банку можуть становити: інформація про кредити і різноманітні банківські операції, відомості про укладені контракти, договори, угоди або пропозиції щодо їх укладення, списки клієнтів, аналіз конкурентоспроможності, система заходів з маркетингу, ділове листування, заробітна плата співробітників, бухгалтерські та фінансові звіти, інформація особистого (приватного) характеру, яка може бути використана проти того чи іншого працівника.

Враховуючи ці чинники, можемо зробити висновок, що зміст відомостей банківської і комерційної таємниці, конфіденційна інформація банку значною мірою належить до його інтелектуальної власності.

Система інформаційної безпеки банку є сукупністю окремих захисних заходів, захисних засобів і процесів їх експлуатації, включаючи ресурсне й адміністративне (організаційне) забезпечення [32]. Система забезпечення інформаційної безпеки банку – це сукупність систем інформаційної безпеки і системи менеджменту інформаційної безпеки [20].

Окреме і дуже значуще місце в безпеці функціонування як окремого банку, так і банківського сектору національної економіки належить дотриманню банківської таємниці. Банківська таємниця – обов'язок банку зберігати у таємниці дані про стан рахунків клієнтів і виконувати ними операції. Згідно із законодавством більшості країн банки не мають права відмовляти у наданні цих відомостей адвокатським фірмам, що ведуть справи з усадкування в разі смерті клієнта [38, с. 18].

Банківська таємниця захищає інтереси власників коштів, які не бажають афішувати свої капітали, від різних зловживань державних інстанцій при отриманні таємних відомостей про операції банківських клієнтів (наприклад, в особистих цілях конкретних посадових осіб або компанії). Разом із цим обмежений режим доступу до інформації сприяє її приховуванню і здійсненню діяльності без публічного контролю і, зокрема, для легалізації “брудних” грошей. Тобто **банківська таємниця – категорія багатогранна. Її притаманні правові, соціально-економічні, політичні, міжнародні, психологічні та етичні аспекти.** Свій відбиток на неї накладає специфіка країни, чинні законодавство і міжнародні угоди, наявність або відсутність правових колізій, ділові та банківські звичаї, система диференціації банківських рахунків, особливості конкретної банківської установи тощо. Наприклад те, що в одній юрисдикції розглядається як “огидне шахрайство”, яке підлягає кримінальному покаранню, в іншій цілком може вважатися гідним прикладом для похвали і проявом професіоналізму в бізнесі. Передусім, прикладом настільки протилежного за змістом трактування є факти ухилення фізичних та юридичних осіб від сплати податків. З огляду на це **ступінь зберігання банківської таємниці у різних куточках світу суттєво відрізняється один від одного.**

Питання, пов’язані з банківською таємницею, виникають як *в межах окремих країн, так і між суб’єктами різних країн.* При цьому “діючими особами” і “виконавцями” є банківські установи, а також уряди держав, державні службовці, судові, слідчі і податкові органи, адвокатські фірми. Окрім того, роблять спроби будь-що отримати конфіденційну інформацію про банківські рахунки тих чи інших власників конкуренти, а також представники злочинного світу. Зазначимо, що в арсеналі засобів для отримання інформації, що становить банківську таємницю, – офіційні запити, вклучення до податкових угод країн з тим чи іншим міжнародним фінансовим центром положень про обмін інформацією, а часом і такі незаконні прийоми, як підкуп державних чиновників, службовців банків і компаній, шантаж, впровадження своїх агентів, економічне шпигунство, перлюстрація кореспонденції, використання технічних засобів тощо. Втрата конфіденцій-

ної інформації відбувається і через її надання деякими посадовими особами під тиском і умовляннями сильних світу цього або ж внаслідок нехтування необхідними запобіжними заходами з її витoku завдяки надмірно балакучим клеркам.

Після підписання і ратифікації “Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин”, яка визнала недобросовісне використання банківської таємниці як умову, що сприяє відмиванню “брудних” грошей, держави – учасниці цієї угоди взяли на себе зобов’язання, спрямовані на пом’якшення режиму банківської таємниці. Зокрема, держави зобов’язалися надавати одна одній юридичну допомогу, насамперед пов’язану з наданням інформації, незважаючи на банківську таємницю. Проте це зобов’язання стосується виключно справ, пов’язаних з оборотом наркотичних і психотропних речовин. Операції з “брудними” грошима, що впливають з інших неправових дій, згаданої конвенції не стосуються. Не беруться до уваги і будь-які епізоди, пов’язані зі сплатою податків.

Ширші повноваження для урядів держав щодо отримання інформації, котра становить банківську таємницю, надає право ЄС. Скажімо, згідно зі Страсбурзькою угодою – “Конвенцією Ради Європи про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму,” держави зобов’язалися пом’якшити режим банківської таємниці у зв’язку з відмиванням “брудних” грошей не лише в сфері наркоторгівлі, а й в усіх інших сферах кримінальної діяльності. Та в цій угоді не бере участь Швейцарія, зі значними виключеннями вона застосовується в Люксембурзі та Ліхтенштейні. Причому обов’язок з розкриття банківської таємниці в зазначених ситуаціях не діє, якщо мова йде про підозру в протиправних вчинках, пов’язаних з обрахуванням і сплатою податків, тобто таких, що розслідуються податковими та фінансовими відомствами.

Важливе місце в загальній системі безпеки банку належить кадровій безпеці, що є системою, комплексом заходів із запобігання ризикам, пов’язаним з персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами загалом.

Під кадровою безпекою банку розуміють і захищеність від можливих ма-

теріальних та фінансових втрат, пов’язаних із несанкціонованими діями персоналу, завдяки якій втрати є меншими від встановлених норм.

При цьому зазначається, що захист має бути активним, тобто таким, що ґрунтується на випередженні небезпечних подій. Якщо заходи із захисту ухвалюються після настання небезпечної події, то це – пасивний захист [26].

Заходи щодо забезпечення кадрової безпеки доцільні при: підборі кандидатів на вакантні посади; роботі з трудовим колективом; службових розслідуваннях у зв’язку з надзвичайними подіями; плануванні звільнення співробітників.

Фахівці також називають цю підсистему *безпекою кадрової політики банку.*

Таким чином, нині значущість і сутність безпеки в банківській сфері та її окремих різновидів визначаються неоднозначно, що негативно впливає на її формування як дієвої, цілісної системи. Отже, дослідження цієї проблематики потребує продовження. □

Література

1. Алавердов А. Р. Организация и управление безопасностью в кредитно-финансовых организациях: Учебное пособие. – М.: Московский государственный университет экономики, статистики и информатики, 2004. – 82 с.
2. Аленин В. В. Банковский сектор региона и его экономическая безопасность / В. В. Аленин // Деньги и кредит. – 2000. – № 10. – С. 20–21.
3. Аленин В. В. Стратегия обеспечения экономической безопасности регионального банковского сектора: методология, методика, практика: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра экон. наук: спец. 08.00.10 – финансы, денежное обращение и кредит / В. В. Аленин. – Иваново, 2007. – 32 с.
4. Артёменко Д. А. Механизм обеспечения финансовой безопасности банковской деятельности: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 – финансы, денежное обращение и кредит / Д. А. Артёменко. – Ростов-на-Дону, 1999. – 32 с.
5. Банковский портфель-2 / Отв. ред. Коробов Ю. И., Рубин Ю. Б., Солдаткин В. И. – М.: СОМИНТЕК, 1994. – 752 с.
6. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Монографія. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.

7. Білошапка В. С. Практичні аспекти безпеки банківських електронних систем / В.С.Білошапка // *Фінанси, облік і аудит: зб. наук. праць* // відп. ред. А.М.Мороз, — К.: — КНЕУ. — 2010. — Вип. 15. — С. 9—16.
8. Болгар Т. М. Фінансова безпека банків в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук за спеціальністю 08.00.08 — гроші, фінанси і кредит / Т.М.Болгар. — Суми, 2008. — 21 с.
9. Бриштелев А. Теоретико-методологічні основи економічної безпеки банківської системи / А.Бриштелев // *Банківський вестник*. — 2009. — № 4. — С. 23—30.
10. Буханевич А. Д. Основні напрями реалізації безпеки іпотеки в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 — гроші, фінанси і кредит / А.Д.Буханевич. — К.: Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, 2011. — 30 с.
11. Гамза В. А., Ткачук І. Б. Концепція і система безпеки банку. — М.: Изд-ль Шумилова І. І., 2003. — 109 с.
12. Горелова Л. В. Управление финансовыми рисками как фактор стабильности экономики / Л.В.Горелова, С.Н.Косов // *Вестник Екатеринбургского института*. — 2011. — № 3. — С. 38—43.
13. Демин В. С. и др. Автоматизированные банковские системы. — М.: Менаген-Информ, 1997. — 325 с.
14. Зубок М. І. Безпека банків: навч. посіб. / М.І.Зубок. — К.: КНТЕУ, 2002. — 306 с.
15. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності: навч. посіб. / М.І.Зубок. — К.: КНЕУ, 2002. — 190 с.
16. Канаев А. В. Стратегическое управление как инструмент обеспечения экономической безопасности национальной банковской системы (теоретико-методологические основы): автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра экон. наук: спец. 08.00.10 — финансы, денежное обращение и кредит; 08.00.05 — экономика и управление народным хозяйством (экономическая безопасность) / А.В.Канаев. — СПб., 2008. — 35 с.
17. Кириченко О. А. Фінансова безпека кредитних спілок України / О.А. Кириченко, Т.В.Сушуловська // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. — 2009. — № 1. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.nbuuv.gov.ua/portal/](http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvldu_e/2009_1/09koaksu.pdf)
18. Кольцов Д. А. Индикаторы экономической безопасности банковской системы России: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 — финансы, денежное обращение и кредит / Д.А.Кольцов. — М., 2007. — 26 с.
19. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р “Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>.
20. Курило А. П. О новой редакции Стандарта Банка России “Обеспечение информационной безопасности организации банковской системы Российской Федерации. Общие положения” / А.П.Курило // *Деньги и кредит*. — 2009. — № 2. — С. 3—7.
21. Ларионова И. В. Стабильность банковской системы в условиях переходной экономики: дис. д-ра экон. наук: спец. 08.0010 — финансы, денежное обращение и кредит / И.В.Ларионова. — М., 2001. — 419 с.
22. Лепешкина М. Влияние роста проблемной задолженности на повышение риска угрозы экономической безопасности банков и банковской системы / М.Лепешкина // *Ресурсы. Информация. Снабжение. Конкуренция*. — 2010. — № 3. — С. 291—295.
23. Магомедов Б. А. Организационно-экономический механизм безопасного развития банковской системы: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05, 08.00.10 / Б.А.Магомедов. — Махачкала, 2003. — 23 с.
24. Міценко В. І., Шаповалов А. В., Юрчук Г. В. Електронний бізнес на ринку фінансових послуг: практич. посібн. — К.: Знання, 2003. — 278 с.
25. Озерова Е. Я. Особенности кризисов банковской системы России 1998 и 2008 годов: причины и последствия: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 — финансы, денежное обращение и кредит / Е.Я.Озерова. — М., 2012. — 26 с.
26. Петрович Й. М. Класифікація ризиків та оцінка ефективності менеджменту персоналу банку / Й.М.Петрович, Л.Г.Кльоба, В.Л.Кльоба // *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: [збірник наукових праць] / відповідальний редактор О.Є.Кузьмін. — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. — С. 111—118.*
27. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. Т. 15. — Суми: УАБС НБУ, 2006. — С. 43—48.
28. Семенов В. А. Модель и метод формирования комплексной системы банковской безопасности: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. техн. наук: спец. 05.13.19 — методы и системы защиты информации, информационная безопасность / В.А.Семенов. — СПб., 2008. — 20 с.
29. Словарь банковских терминов. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bankir.ru/slovar/226/292>.
30. Соколов Ю. А. Обеспечение финансовой безопасности банковской системы / Ю.А.Соколов // *Наука и экономика*. — 2010. — № 1. — С. 5—11.
31. Соловійов В. І. Сучасний стан банківської безпеки України / В.І.Соловійов // *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. — 2011. — № 4. — С. 79—82.
32. Стандарт Банка России СТО БР ИББС-1.0-2008 // *Вестн. Банка России*. — 2009. — № 2. — 38 с.
33. Стрельбицька Л. М., Стрельбицький М. П., Гіжевський В. К. Банківське безпекознавство: навч. посібник. — К.: Кондор, 2007. — 602 с.
34. Титоренко Г. А. Компьютеризация банковской деятельности. — М: Финстатинформ, 1997. — 304 с.
35. Тихонков К. С. Обеспечение устойчивости и безопасности банковской системы России при переходе к модернизационному развитию: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра экон. наук: спец. 08.00.10 — финансы, денежное обращение и кредит / К.С.Тихонков. — М., 2010. — 47 с.
36. Чернова В. В. Особенности обеспечения экономической безопасности в сфере кредитно-банковской системы Российской Федерации / В.В.Чернова // *Социально-экономические явления и процессы*. — 2009. — № 2. — С. 111—115.
37. Шурпаков В. А. Проблемы методологии анализа банковской безопасности. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.fact.ru/www/shurpakov11.htm.
38. Экономика и право. Энциклопедический словарь Габлера. — М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. — 218 с.
39. Яременко С. М. Забезпечення економічної безпеки діяльності банків: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 — гроші, фінанси і кредит. — К., 2010. — 23 с.